

**ЗМЕСТ І СУТНАСЦЬ ПАНЯЦЦА
«КУЛЬТУРНАЯ СПАДЧЫНА»**

Адной з найбольш сур'ёзных праблем, якая паўстала сёння перад большасцю краін свету, з'яўляецца праблема вывучэння і захавання ўласных культурных набыткаў, багаццяў

нацыянальнай культуры. Існавала гэта праблема і раней, аднак сёння яна набыла міжнародны характар. Вырашэнню яе надаецца ўсё большая ўвага дзяржаўных і недзяржаўных структур – ад мясцовых органаў кіравання да ўплывовых міжнародных арганізацый. Найбольш значнай сярод іх з'яўляецца Арганізацыя Аб'яднаных Нацый па пытаннях адукацыі, навукі і культуры – ЮНЕСКА.

Адной з асноўных функцый, ускладзеных на ЮНЕСКА яе Статутам, з'яўляецца клопат аб захаванні сусветнай культурнай спадчыны. ЮНЕСКА заклікае дзяржавы да стварэння спецыяльнага заканадаўства, якое вызначае культурную спадчыну і рэгулюе механізмы яе аховы [1].

Беларусь, будучы членам ААН і ў прыватнасці ЮНЕСКА, а таксама імкнучыся да інтэграцыі ў сусветную культурную прастору, павінна ўлічваць рэкамендацыі, выпрацаваныя названымі структурамі. Наша краіна ратыфікавала асноўныя канвенцыі ЮНЕСКА ў гэтай сферы: Канвенцыю аб ахове культурных каштоўнасцей у выпадку ўзброенага канфлікту (у 1957 г.), Канвенцыю аб мерах, накіраваных на забарону і папярэджанне незаконнага ўвозу, вывазу і перадачы права ўласнасці на культурныя каштоўнасці (у 1988 г.) і Канвенцыю аб ахове сусветнай культурнай і прыроднай спадчыны (у 1988 г.) [2]. У сувязі з гэтым усё большае распаўсюджанне ў нашай краіне атрымлівае і міжнародная тэрміналогія, у прыватнасці паняцце "культурная спадчына" (англ. cultural heritage). У Беларусі ўжо распрацаваны шэраг рэкамендацый, а на іх базе – навучальныя і навуковыя выданні па ахове культурнай спадчыны [2], афармленні дакументаў для ўключэння аб'ектаў у Спіс сусветнай культурнай спадчыны ЮНЕСКА [3], па падрыхтоўцы менеджэраў па культурнай спадчыне і турызму [4], робяцца спробы філасофска-культуралагічнага аналізу такой з'явы, як культурная спадчына [5].

Але для нашай краіны паняцце "культурная спадчына" ўсё яшчэ застаецца даволі маладым. Больш распаўсюджаным у краінах СНД з'яўляецца паняцце гісторыка-культурнай спадчыны (асабліва ў нарматыўна-заканадаўчай сферы). Пад ім у беларускім заканадаўстве разумеецца сукупнасць адметных вынікаў і сведчанняў гістарычнага і духоўнага развіцця народа Беларусі, уасобленых у гісторыка-культурных каштоўнасцях [6]. Аднак усё больш шырокае распаўсюджанне

атрымлівае менавіта паняцце "культурная спадчына". Яна разглядаецца айчыннымі даследчыкамі як частка матэрыяльнай і духоўнай культуры, створанай мінулымі пакаленнямі. У яе ўваходзяць культурныя каштоўнасці, што вытрымалі выпрабаванне часам і перадаюцца з пакалення ў пакаленне як нешта важнае і каштоўнае. Культурныя набыткі, створаныя ў нядаўнім мінулым (як, напрыклад, сучасная мода), звычайна не ўваходзяць у змест паняцця "культурная спадчына" [7].

Даследчыкі адзначаюць, што культурная спадчына нярэдка ідэалізуецца, акружана арэолам "вечных каштоўнасцей". Звычайна яе найлепшыя рысы, бакі гіпербалізуюцца, а адмоўныя змяншаюцца. У выніку яна становіцца фактарам згуртавання нацыі, сродкам аб'яднання ў перыяды крызісу і грамадскай нестабільнасці.

Культурная спадчына нароўні са спадчынай прыроднай з'яляецца састаўной часткай сусветнай спадчыны. У гэтым кантэксце падкрэсліваецца міжнародная адказнасць за захаванне найбольш каштоўных культурных аб'ектаў. На Парыжскай Генеральнай канферэнцыі ЮНЕСКА ў 1972 г. была прынятая канвенцыя "Аб ахове сусветнай прыроднай і культурнай спадчыны", а таксама створаны міжнародны Камітэт сусветнай спадчыны і Фонд аховы сусветнай прыроднай і культурнай спадчыны [8]. Стваральнікі згаданай канвенцыі зыходзілі з неабходнасці выяўлення ў кожнай краіне культурных і прыродных аб'ектаў, якія б мелі агульначалавечае значэнне з мастацкага, гістарычнага, навуковага ці прыроднага пункту гледжання. Камітэт сусветнай спадчыны разглядае прапанаваныя на ўключэнне ў Спіс аб'ектаў сусветнай спадчыны помнікі, удзельнічае ў іх адборы і зацвярджэнні, назірае за іх станам, а таксама пры неабходнасці аказвае неабходную матэрыяльную дапамогу розным краінам для захавання аб'ектаў сусветнай спадчыны. Рэалізацыяй апошняй задачы займаецца Фонд аховы сусветнай прыроднай і культурнай спадчыны.

Канвенцыя ЮНЕСКА 1972 г. пад культурнай спадчынай разумее:

– помнікі – творы архітэктуры, манументальнай скульптуры і жывапісу, элементы ці структуры архэалагічнага характару, надпісы, пячоры і групы элементаў, якія маюць універсальную каштоўнасць з пункту гледжання гісторыі, мастацтва ці навукі;

– ансамблі – групы ізаляваных або аб’яднаных пабудоў, чые архітэктурна-адзінства ці сувязь з пейзажам уяўляюць універсальную каштоўнасць з пункту гледжання гісторыі, мастацтва ці навукі;

– выдатныя мясціны – творы чалавека ці сумесныя творы чалавека і прыроды, а таксама зоны, што ўключаюць археалагічныя выдатныя мясціны, якія ўяўляюць выбітную універсальную каштоўнасць з пункту гледжання гісторыі, эстэтыкі, этналогіі ці антрапалогіі.

Як ужо згадвалася, культурная спадчына атрымлівае сваё ўвасабленне ў канкрэтных культурных каштоўнасцях (англ. cultural value). Культурная каштоўнасць – гэта рухомы помнік гісторыі і культуры, які ўваходзіць у дзяржаўныя і недзяржаўныя архіўныя, бібліятэчныя, музейныя і іншыя фонды ці зборы, а таксама нерухомы помнік гісторыі і культуры [9]. У беларускім заканадаўстве больш шырока выкарыстоўваецца паняцце гісторыка-культурных каштоўнасцей – найбольш адметных матэрыяльных аб’ектаў і нематэрыяльных праяў чалавечай творчасці, якія маюць выдатныя духоўныя, эстэтычныя і дакументальныя вартасці і ўзяты пад ахову дзяржавы.

Аб’ектам культурнай спадчыны (англ. object of cultural heritage) лічыцца рухомы або нерухомы аб’ект, які валодае гістарычнай, навукова-тэхнічнай, мастацкай ці культурнай каштоўнасцю [10]. Амаль палова ўсіх культурных аб’ектаў сусветнай спадчыны прыпадае на Еўропу. Гэта паказвае ролю еўрапейскай цывілізацыі, а таксама хрысціянства як адной з сусветных рэлігій. Каля чвэрці агульнай колькасці культурных аб’ектаў знаходзяцца ў Азіі. Яны пераважна звязаны са старажытнымі цывілізацыямі Усходу. Даволі шмат такіх аб’ектаў у Лацінскай Амерыцы і Афрыцы. Іншыя рэгіёны свету не могуць пахваліцца багаццем культурнай спадчыны. Апрача прасторавага, вялікую цікавасць уяўляе таксама размеркаванне культурных аб’ектаў з улікам галоўных гістарычных эпох.

Найбольшае значэнне, на думку некаторых даследчыкаў, мае функцыянальная класіфікацыя. Менавіта яна дазваляе лепш зразумець сутнасць паняцця "культурная спадчына". У адпаведнасці з ёй выдзяляюцца наступныя групы аб’ектаў культурнай спадчыны [11]:

1) гарады або гістарычныя цэнтры гарадоў, якія ўяўляюць культурна-гістарычную каштоўнасць менавіта ў якасці архітэктурных ансамбляў;

2) асобныя унікальныя архітэктурныя аб'екты (іх у Спісе аб'ектаў сусветнай культурнай спадчыны найбольшая колькасць) царкоўнага і грамадскага прызначэння;

3) унікальныя помнікі інжынернага мастацтва: акведукі, масты, вежы і інш.;

4) старажытныя культурныя збудаванні;

5) археалагічныя помнікі старажытнасці;

6) помнікі палацава-садова-паркавай архітэктурны;

7) мемарыялы і памятныя мясціны, звязаныя з жыццём і дзейнасцю вялікіх людзей ці важнымі падзеямі ў гісторыі.

Такім чынам, паняцце "культурная спадчына" можа лічыцца адным з асноўных паняццяў сучаснай культуралагічнай навукі. Яно прыйшло ў беларускую навуковую і юрыдычную тэрміналогію з міжнароднай лексікі і сёння атрымала ўжо даволі шырокае распаўсюджанне ў лексіцы грамадска-палітычнай і побытавай.

1. *Конвенции и рекомендации ЮНЕСКО по охране культурного наследия.* – Мн.: Редакция журнала "Тыдзень", 2000. – С.4.

2. *Мартыненко И.Э.* Правовая защита культурного наследия. – Мн.: ЕГУ, 2003. – 239 с.

3. *Сусветная культурная і прыродная спадчына:* зб. матэрыялаў па афарм. дак. для ўключэння аб'ектаў у Спіс сусветнай культурнай і прыроднай спадчыны ЮНЕСКА. – Мн.: Четыре четверти, 2004. – 130 с.

4. *Артюшевская С.В.* Модель подготовки менеджера по культурному наследию и туризму. – Мн.: ЕГУ, 2003. – 46 с.

5. *Культурная спадчына.* Культурал.-сац. даслед. / пад навук. рэд. Э.К.Дарашэвіча. – Мн.: Сучас. слова, 2001. – 165 с.; *Формирование и сохранение культурного наследия в информационном обществе.* – СПб.: РНБ, 2004. – 112 с.

6. *Аб ахове гісторыка-культурнай спадчыны:* закон РБ // Вядомасці Вярхоўнага Савета РБ. – 1992. – №30. – С.4.

7. *Дубянецкі Э.С.* Культуралогія: энцыкл. давед. – Мн.: БелЭн, 2003. – С.305; *Кравченко А.И.* Культурология: словарь. – Изд. 2-е. – М.: Академический проспект, 2001. – С. 282;

Культура и культурология: словарь / сост. А.И.Кравченко. – М.: Академический проспект; Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – С.510–511.

8. Максаковский В.П. Всемирное культурное наследие. – М.: Издательский сервис; Логос, 2002. – С. 7–8.

9. Терминологический словарь-справочник по безопасности культурных ценностей / сост. Л.И.Душкина и др. – М.: ГосНИИР Мин-ва культуры РФ, 2000. – С.11.

10. Терминологический словарь-справочник по безопасности культурных ценностей / сост. Л.И.Душкина и др. – М.: ГосНИИР Мин-ва культуры РФ, 2000. – С. 13.

11. Максаковский ... Назв. твор. – С.11–12.